

Prof. dr hab. Grażyna Habrajska
Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Łódzki

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Kukulak pt.
*Nagłówek telewizyjny (pasek) jako środek retoryczny
w przekazie audiowizualnym.***

Mgr Magdalena Kukulak podjęła w swojej rozprawie doktorskiej podjęła bardzo interesujący i aktualny temat funkcji pasków, ukazujących się na ekranach programów informacyjnych różnych stacji telewizyjnych („Wiadomości” TVP1, „Fakty” TVN, „Wydarzenia” Polsat, „Informacje dnia” TV Trwam oraz „Dzisiaj” TV Republika), prezentujących odmienne postawy ideologiczne. Zgromadziła ponad 15 tysięcy jednostek, zarejestrowanych w 2018 roku, które poddała analizie. W każdym rozdziale pracy analiza przeprowadzana jest z podziałem na nagłówki telewizyjne występujące w programach informacyjnych wybranych przez doktorantkę stacji telewizyjnych, z uwzględnieniem wyodrębnionych przez nią trzynastu kategorii tematycznych (autoprezentacja, kultura, natura, nauka, okolicznościowe, polska polityka, relacje międzynarodowe, religia, sport, śmierć i pogrzeb, świat, zdarzenia losowe i kryminalne, zbiórki publiczne i akcje dobroczynne).

Szkoda, że autorka nie określiła w sposób jednoznaczny, jaką zamierzała zastosować metodologię do przeprowadzanych analiz, nie określiła pytań badawczych i tez, które zamierzała udowodnić lub obalić oraz metod jakie zastosowała do analizy i opisu, ograniczając się w tym zakresie jedynie do charakterystyki sposobu gromadzenia materiału (por. str. 26-29). Jest to istotna wada każdego tekstu naukowego, a takim jest także rozprawa doktorska. Z przedstawionego przez doktorantkę przeglądu literatury polskiej, której autorzy analizowali paski wyświetlane na ekranach telewizyjnych podczas nadawania programów informacyjnych, wynika, że zna ona możliwości metodologiczne wykorzystywane do badania i prezentowania tego typu materiału (por. Kłosińska, Mormol i Kuraś-Szczepanek, Czechowski oraz inni autorzy wymienieni przez autorkę). Szkoda zatem, że nie wykorzystywała

w swej dysertacji tych sprawdzonych już metod analizy (oddziaływanie perswazyjne, wartościowanie, stereotypy czy obrazy ideacyjne), co przy tak ogromnym materiale badawczym, jakim dysponowała, byłoby ogromnie cennym i ciekawym opracowaniem. Autorka wybrała jednak inną formę analizy materiału opartą na gramatyce opisowej i retoryce formalnej, do czego oczywiście miała pełne prawo, co jednak, zdaniem recenzentki, zamazuje przejrzystość metodologiczną opracowania.

Obszerny rozdział trzeci (str. 71-106) poświęcony jest składni nagłówków telewizyjnych (pasków). Przyjęcie analizy charakterystycznej dla gramatyki opisowej w przypadku pasków, mających z założenia charakter wartościujący i perswazyjny, nie znajduje żadnego uzasadnienia i z punktu komunikacyjnego wpływania na odbiorcę niczego nie wyjaśnia. Autorka, jak się wydaje, w pewnym sensie zdaje sobie z tego sprawę, bowiem nawiązuje w tym rozdziale, który z jej założenia winien mieć charakter ściśle formalny (zgodnie z zasadami gramatyki opisowej), do wyodrębnionych wcześniej grup tematycznych i wartościowania, co niestety wprowadza tylko bałagan do jasności wyводу. Widać w tym rozdziale poniesiony przez doktorantkę ogromny trud przy drobiazgowych wyliczeniach i opisie składniowym pasków, który niewiele wnosi do naszej wiedzy o ich funkcji komunikacyjnej, a przecież po to i tylko po to są one tworzone, by manipulować opiniami odbiorców.

Kolejny, równie obszerny, rozdział trzeci (str. 107-159) zbliża się już bardziej do faktycznego określenia funkcji pasków. W tym miejscu prosiłabym doktorantkę o uzasadnienie w czasie obrony, dlaczego koncentruje się na funkcji przedstawieniowej pasków, która w przekonaniu większości badaczy, a także i moim, ma charakter marginalny w porównaniu z funkcją oceniającą i nakłaniającą. Bardzo też proszę o szczegółowe omówienie tabeli 16 (str. 109): *Zawartość pasków informacyjnych w poszczególnych kategoriach tematycznych*. Proszę mnie na przykład przekonać, że autopromocja kiedykolwiek ma charakter informacyjny a nie perswazyjny czy / i wartościujący.

Na stronach 111-116 autorka prezentuje nieprzedstawieniową funkcję pasków, czyli, jeśli dobrze rozumiem, nie tylko informujących, ale także oceniających, nakłaniających do działania, ostrzegających itd. Jest to jeden z ciekawszych fragmentów rozprawy, ale niestety potraktowany przez doktorantkę bardzo powierzchownie. Tu właśnie oczekiwałabym licznych przykładów ostrzegania, nakłaniania, ośmieszania, wartościowania itd., a nie tylko wymienienia słów, uznanych przez autorkę za oceniające. Do takiej analizy konieczne byłoby

wykorzystanie literatury dotyczącej pragmatyki językowej, której niestety w wykazie wykorzystanej przez autorkę bibliografii nie zauważyłam.

Próba łączenia opisu języka z jego funkcją pragmatyczną (słabo określoną w dysertacji) powoduje w przypadku analizowanego materiału powstawanie błędów merytorycznych. I tak na przykład stosując analizę pragmatyczną musimy przyjąć, że w nagłówkach telewizyjnych nie ma pytań, a autorka w swej rozprawie wyodrębnia taki podrozdział (IV.3.1.2). Pytanie bowiem zakłada oczekiwanie nadawcy na obligatoryjną odpowiedź interlokutora, a twórcy pasków takiej odpowiedzi nie oczekują. Struktury pytania służą tu zupełnie innej funkcji, głównie oceniającej, z nachyleniem ironicznym bądź ośmieszającym. Często mają charakter aluzji, wymagającej do odczytania wiedzy pozajęzykowej. Absolutnie też nie mogę zgodzić się z doktorantką, że informacje są apelami (IV.3.1.4) – w przykładach na stronach 122-123 mamy do czynienia z prośbami: *Prosimy nie deptać krokusów*; nakłanianiem do działania: *Powitajmy bociany, Liście dla jeży*; ostrzeżeniami: *Nie drażnić tygrysa* itd.

Ciekawy materiał zaprezentowała autorka w IV.4.1 *Nienaturalne nazwy* (str. 128). Czy te nazwy są faktycznie nienaturalne (np. *Prymas Tysiąclecia – Stefan Wyszyński*), to sprawa dyskusyjna, ale niewątpliwie warto byłoby zastanowić się dlaczego takie a nie inne określenia przypisano do poszczególnych osób. Jest to kolejna propozycja do dalszych badań i analiz.

Natomiast zupełnie nie rozumiem, o co chodziło doktorantce, kiedy pisze o nazywaniu „osób czy zjawisk w konkretny sposób” (str. 131-134) – bardzo proszę o wyjaśnienie tego sformułowania podczas obrony.

Wartościowanie zawarte w paskach przedstawia autorka jedynie dzieląc wybrane z nich leksemy na pozytywne i negatywne, przy czym niestety nie określa, na jakiej podstawie zalicza dane słowo do grupy skojarzeń pozytywnych czy negatywnych, chociaż sama zaznacza, iż „uzyskane wyniki są kolejnym dowodem na relatywizm wartości” (np. przypisuje doktorantka pozytywne wartościowanie słowu „strategia”, cytując pasek: *Strategia Prawa i Sprawiedliwości dla Polski* (str. 137), a wartościowanie negatywne słowu „salon” z cytatem: *Opozycyjny salon strofuje artystów* (str. 141) – takich przykładów jest więcej). Nie rozumiem też dlaczego osobno wymienione zostały (i tylko wymienione bez analizy) słowa nacechowane emocjonalnie (str. 146-147), skoro one zawsze także wartościują.

Na stronie 147 autorka pisze „poprzez paski można również wpływać na odbiorcę nie wprost, lecz uciekając się do środków stylistycznych, które wymagają zarówno od autora, jak

i od osoby odczytującej pasek, pewnej kompetencji, która pozwoli nadać i odczytać ukryte znaczenia” i dalej podaje procentowo ile takich środków pozajęzykowych, wymaganych do zrozumienia tekstu, każda stacja zastosowała w swoich paskach. I tu znów bardzo proszę o analizę kilku przykładów, tak jak ma to miejsce przy opisie wprowadzania elementów humorystycznych, metafor czy metonimii.

W rozdziale IV poprawnie opracowana została ironia zawarta w paskach (IV.3.3.4), nawiązania do tekstów kultury (IV.3.3.6), leksyka potoczna (IV.3.3.8), neologizmy (IV.3.3.9) i gry językowe (IV.3.3.10). Może warto byłoby poddać tu analizie więcej przykładów, ale ze względu na i tak obszerną objętość pracy rozumiem decyzję autorki o ich ograniczeniu.

W podrozdziale IV.3.3.11 *Paski stworzone według wzoru* konieczne jest podanie tego wzoru czy wzorów – rozważania zawarte w tej części rozprawy są dla mnie niejasne.

Nieco krótszy od poprzednich, ale także obszerny, rozdział V (str. 160-199) stanowi analiza ilościowa zawartości leksykalnej pasków, której celem było wyodrębnienie słów kluczowych, występujących w paskach programów informacyjnych poszczególnych stacji i ich porównanie. Do opracowania tej części rozprawy doktorantka wykorzystwała aplikacje internetowe *Korpusomat* i *TermoPl*. Narzędzia te umożliwiły jej uzyskanie list frekwencyjnych z podziałem na części mowy, listy frekwencyjnej kolokacji, listy słownictwa charakterystycznego i listy słów kluczowych. Odrębnie dla każdej stacji telewizyjnej autorka zestawia w tabelach najczęściej występujące części mowy (rzeczowniki, przymiotniki i czasowniki) oraz słownictwo charakterystyczne i najczęstsze kolokacje. Najciekawszą część tego rozdziału stanowią precyzyjne porównania słów kluczowych i słownictwa charakterystycznego. W tym rozdziale autorka wykazała nie tylko umiejętność zestawiania danych w tabelach, co umożliwiają programy komputerowe, ale przede wszystkim udowodniła, że potrafi zawarte w nich dane analizować i w przystępny sposób o nich komunikować w komentarzach. Z kolei w rozdziale VI autorka udowodniła, że potrafi też analizować zgromadzony materiał według określonych wątków tematycznych i z powodzeniem porównywać w tym zakresie wybrane stacje telewizyjne. Wybrała do tego celu dwa wydarzenia – zabójstwo Pawła Adamowicza i strajk tzw. „Żółtych kamizelek”, które poddała drobiazgowej analizie wg zaproponowanych wcześniej kryteriów.

Najciekawsze rozważania, chyba celowo żeby przyciągnąć uwagę recenzenta i potencjalnego czytelnika, zostawiła doktorantka na koniec dysertacji, prezentując je w rozdziale VII (str. 217-264). Ukazuje w nim „drugie życie” pasków w mediach

społecznościowych, takich jak Facebook, Twitter, YouTube i TikTok. Przywołuje znane już opracowania opisujące „przerabianie” pasków w memach i ilustruje je przykładami z własnego materiału (str. 220-222). Pokazuje reakcje internautów na treści przekazywane na paskach w formach: zabawy „Stwórz sobie pasek” (str. 218), zestawienia pasków o opozycji i o rządzie (str. 219), Plebiscytu na Pasek Roku 2022 ogłoszonego na Facebooku, publikacji tweedów z paskami Krzysztofa Leskiego oraz kolaży FlaSH zestawiających paski na Tweeterze, generatorów pasków, zestawiania prawdziwych i wymyślonych pasków (str. 260) czy gier planszowych opartych na treściach pasków. Bardzo zaskakujące i interesujące zarazem są wyszukane przez doktorantkę filmy i piosenki wykorzystujące treści pasków na YouTube. Warto byłoby poświęcić ich analizie znacznie więcej miejsca w przyszłych pracach naukowych. Ten liczący ponad 50 stron rozdział rozprawy może stanowić inspirację do dalszych pogłębionych badań i analiz w zarysowanym przez doktorantkę zakresie. Byłoby to oczywiście zupełnie inne opracowanie, ale jakże interesujące.

Pomimo wielu moich uwag krytycznych uważam, że przedstawiona do recenzji rozprawa mgr Magdaleny Kukulak pobudza do merytorycznej dyskusji, co moim zdaniem w nauce jest ważniejsze od sprawozdania z przeprowadzonych badań, i tym samym spełnia wymogi niezbędne do uzyskania stopnia naukowego doktora. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Magdaleny Kukulak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Grażyna Habrajska